

УДК 316.728:316.61

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СТИЛЮ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ У СОЦІАЛЬНОМУ ОТОЧЕННІ

Лякішева А. В., Грицюк Л. К.

У статті розкрито теоретичні засади вивчення сутнісних характеристик стилю життя особистості у суспільному середовищі. Обґрунтовано характерні особливості означеного феномену. Визначено, що стиль життя виступає інтегральним показником самобутності особистості, ознакою її індивідуальної цілісності. Стилетворча активність забезпечує спроможність людини самостійно приймати рішення, самовизначатися та самореалізовуватися в надзвичайно строкатому, аморфному й нестійкому суспільному середовищі, її здатність до прояву відповідальності, здійснення нестандартних учинків, правомірних форм поведінки.

Ключові слова: соціальна поведінка, типи поведінки, моделі поведінки, стиль життя, соціальна стійкість, соціальна якість.

В статье раскрыты теоретические принципы изучения сущностных характеристик стиля жизни личности в общественной среде. Обоснованы характерные особенности отмеченного феномена. Определено, что стиль жизни выступает в качестве интегрального показателя самобытности личности, признаком ее индивидуальной целостности. Стилетворческая активность обеспечивает возможность человеку самостоятельно принимать решение, самоопределяться и самореализовываться в чрезвычайно пестрой, аморфной и неустойчивой общественной среде, ее способность к проявлению ответственности, осуществления нестандартных поступков, правомерных форм поведения.

Ключевые слова: социальное поведение, типы поведения, модели поведения, стиль жизни, социальная устойчивость, социальное качество.

The article reveals theoretical foundations for the study of essential characteristics of personal lifestyle in the social environment. Characteristic peculiarities of this phenomenon are substantiated. Lifestyle is defined as an integral indicator of personal uniqueness, a sign of individual integrity. Lifestyle-creating activities ensure possibility of independent decisions, self-determination and self-realization in the extremely multifarious, amorphous and unstable social environment, as well as capacity for responsibility, nonstandard actions and proper conduct.

Key words: social behavior, types of behavior, models of behavior, lifestyle, social stability, social quality.

Кожна людина живе і діє у певному соціальному середовищі, соціальному оточенні. Саме соціальна зумовленість діяльності людини, її зв'язок і взаємодія з навколишнім соціальним світом і є тими факторами, які перетворюють людину з біологічної одиниці на соціальну, тобто на особистість. Особистість відзначається самостійністю у вчинках, здатна нести за них відповідальність і розв'язувати проблеми, контролювати свою поведінку. Власне як репрезентант певної поведінки особистість демонструє сформованість необхідних соціальних якостей.

У наукових джерелах особлива увага надається розкриттю поведінки особистості в контексті її соціального буття (С. Комарова, Р. Шаміонов). Учені наголошують на тому, що означене буття передбачає не лише об'єктивні зміни в поведінковому образі, який склався в індивіда, а насамперед його власну активність у життєвому просторі, здатність відчувати й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в навколишньому світі, обираючи відповідні типи поведінки в суспільстві.

Питання, пов'язані з особливостями поведінки особистості та соціальної стійкості як механізму реалізації її соціальної поведінки, досліджуються Т. Алексєнко, Л. Анцифєрою, Г. Баллом, О. Богач, В. Даниловою, С. Капітанською, А. Коваль, Т. Кордон, М. Корнєвим, А. Лобановою, А. Лякішевою, Т. Никифоровим, Л. Сироткіним, В. Ядовим та ін.

Незважаючи на постійний науковий інтерес до поведінкових проявів у житті людини, багато напрямів цієї складної проблеми залишаються поки що не вивченими.

Мета статті – проаналізувати сутнісні характеристики стилю життя особистості у суспільному середовищі.

Соціальна поведінка особистості розгортається протягом життя людини і становить її буттєвий аспект. Соціальне буття особистості передбачає не лише об'єктивні зміни в її поведінковому образі, а насамперед ті процеси, які визначають це буття, – йдеться про власну активність людини у соціальному просторі, здатність відчувати, реагувати на зміни, що спричинюються її поведінкою, вміння змінювати цю поведінку відповідно до них, виокремлювати найбільш важливі для себе цінності й смисли, які постають орієнтирами в поведінці, й дотримуватися власних принципів, що початково мають соціальну природу. Згідно з поглядами Р. Шаміонова, у цьому розумінні поведінкова конгруентність самому собі виступає водночас соціально-психологічним явищем, оскільки містить соціальний досвід, хоча й неінтеризований, засвоєний і перероблений, такий, що пройшов крізь внутрішні інстанції особистості. Вивчення соціальної поведінки в цьому контексті може допомогти зрозуміти і власну поведінку суб'єкта соціальних відносин, а також змінювати її відповідно до ціннісно-смислових утворень. Регуляція соціальної поведінки з погляду неї самої (суб'єктивної позиції індивіда) пов'язана і з "її коригуванням у відповідь на очікування ним зовнішніх змін (у тому числі й оцінювання ефектів реалізованої поведінки)" [8, с. 5].

У праці Р. Шаміонова розкрито питання, пов'язані з психологією поведінки людини, що подаються в логічній послідовності і взаємозв'язку із загальними проблемами, охарактеризовано своєрідність соціальної поведінки відповідно до її класифікації. Учений виділив такі типи поведінки: рольова; ритуальна; альтруїстична; маніпулятивна; підпорядкована; девіантна; агресивна.

Окрема увага була приділена інтерпретації цих типів поведінки, розкрито особливості поведінки в різних соціальних системах, в екстремальних і надзвичайних ситуаціях, окреслено фактори суб'єктивного благополуччя особистості як регулятора поведінки.

У контексті проблеми прийняття рішень у ситуаціях морального вибору розглядає поведінку особистості О. Богач. На погляд дослідниці, означена проблема посідає одне з центральних місць серед проблем, пов'язаних із визначенням психологічної структури та механізмів регуляції поведінки. Адже здатність до прийняття рішень є суттєвою складовою особистості, що зумовлює характер її соціальної активності, спроможність до вироблення нових стратегій життєдіяльності, адаптації до стрімких соціально-економічних змін у суспільстві, свідомий вибір моделей суспільної і громадської поведінки [2, с. 120].

Сучасна трансформація системи ціннісних орієнтацій, розширення можливостей самореалізації та вибору множини засобів прояву індивідуальності зумовлюють тенденцію до збільшення різноманітних варіантів соціальної взаємодії, внутрішнього світу людини із зовнішньою фізичною та соціальною реальністю, а також до якісно іншої змістової наповненості її життя. Серед розмаїття цих засобів на особливу увагу заслуговує стиль життя особистості як посередник між нею і навколишнім світом. Обґрунтовуючи доцільність цього погляду, А. Коваль зазначає, що "стиль життя" виступає інтегральним показником самотності особистості й ознакою її індивідуальної цілісності, що забезпечує спроможність людини самостійно приймати рішення, самовизначатися та самореалізовуватися в надзвичайно строкатому, аморфному й нестійкому суспільному середовищі, її здатність до прояву відповідальності, здійснення нестандартних учинків [4, с. 1].

Розглядаючи стиль життя як дієву форму відображення крізь призму соціальної та культури ставлення людини до світу, А. Коваль підкреслює, що "стилетворча активність спирається не на будь-яке переживання, взяте в його вузько-психологічній, емоційній формі, а на переживання генералізоване, в якому узагальнюються найрізноманітніші прояви людського життя. При цьому об'єкт і суб'єкт такого переживання не є випадковими, а мають характер онтологічної та екзистенційної цілісності: перший постає не фрагментарно, а як певне ціле, а другий, виступаючи у всій своїй суб'єктивній тотальності, стає носієм смисло-життєвих цінностей. Його переживання перетворюється на світоставлення, а останнє – втілюється у відповідному життєвому стилі, способі соціальної поведінки" [4, с. 6].

З юридичного погляду до вивчення правової поведінки звертається С. Капітанська, обстоюючи актуальність цієї проблеми тим, що постійне ускладнення суспільних відносин призводить до зростання пасивних правомірних форм поведінки. Чергування дій та бездіяльності, на її думку, пояснюється різноманітністю соціальних цілей, шляхів і засобів їх досягнення, зміною методів правового регулювання і надання суб'єктам різних правових можливостей. Соціальна значущість правомірної бездіяльності полягає в тому, що вона "виходить за межі особистих інтересів людини, яка бездіє, через те, що час від часу зачіпає права й законні інтереси інших осіб, суспільства й держави в цілому" [3, с. 3].

Щодо сутності самого поняття правомірної поведінки, С. Капітанська тлумачить її як "домінуючу в суспільстві соціально-цінну, корисну або прийнятну поведінку (дію чи бездіяльність), що регулюється за допомогою норм права, охороняється державою і виявляється у формах реалізації права" [3, с. 67]. Правомірна бездіяльність, своєю чергою, розглядається як опосередкована правом пасивна соціально значуща поведінка уповноважених або зобов'язаних суб'єктів, яка позначена статичністю, має переважно свідомо-вольовий характер і є умовою досягнення корисних або прийнятних правових наслідків [3, с. 73].

Ґрунтуючись на таких поглядах, С. Капітанська виокремлює і класифікує види правомірної поведінки і діяльності за суб'єктивним та об'єктивним критеріями:

– за суб'єктивним критерієм:

- 1) бездіяльність індивідуальних і колективних суб'єктів;
- 2) за внутрішнім психологічним ставленням – за рівнем усвідомлення (усвідомлена і неусвідомлена), за формою суб'єктивного ставлення (навмисна, випадкова), за найбільш типовими домінуючими мотивами (правомірна бездіяльність зумовлена відповідальним ставленням до виконання обов'язків, страхом перед покаранням, егоїстичними інтересами, байдужістю тощо);

– за об'єктивним критерієм:

- 1) за сферами існування – за сферами життя суспільства і держави (зовнішня і внутрішня), за правовими сферами (у сфері правотворчості, право реалізації, у правоохоронній сфері), за галузевою належністю (у сфері конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного, трудового права тощо);

- 2) за зовнішнім проявом – за характером пасивної поведінки (нездійснення дозволених чи заборонених дій), за ступенем суспільної значущості (соціально корисна і соціально прийнятна), за характером можливої і належної поведінки (обов'язок бездіяльності чи право на бездіяльність), за соціальними наслідками (позитивні чи прийнятні наслідки), за способами прояву (невтручання, мовчання, невикористання), за характером (проста, складна, інформаційна, фізична, змішана).

Вагомий внесок у розробку досліджуваної проблеми зробили психологи і соціальні психологи, звертаючись до розкриття різних аспектів соціального буття індивіда, що позначаються на моделі його соціальної поведінки.

Як зазначає А. Лобанова, стан і структура сучасного життя, вибудовуються завдяки необмежено розвинутих розумовим здібностям людей, які пов'язані між собою певними інституціональними або неформально узгодженими соціальними зв'язками, що змушує їх раціоналізувати свою поведінку та адаптаційні технології з метою виживання або задля досягнення життєвих благ. Це, вважає дослідниця, доволі часто призводить до того, що адаптаційні технології набувають маскувального (імітаційного) характеру, тобто породжують соціальну мімікрію – специфічний адаптивний спосіб поведінки, який полягає у "свідомому прагненні людини (групи) реалізувати в навколишньому середовищі уявно створену маскувально-імітаційну поведінку (діяльність), щоб пристосуватися до встановлених вимог, приписів і норм з метою виживання або гараздвання" [5, с. 4].

Згідно з позицією А. Лобанової, логічна субординація соціальної мімікрії та адаптації полягає в тому, що: по-перше, соціальна мімікрія є адаптивним способом життєдіяльності переважно тих соціальних суб'єктів, ціннісно-нормативні системи яких не збігаються (суперечать) легітимно-домінуючій системі соціуму; по-друге, соціальна мімікрія – це не тільки адаптація, а ще й певний спосіб досягнення успіху; по-третє, з одного боку, соціальна мімікрія – вужче поняття, ніж адаптація, оскільки є одним із способів її формування, структурування і функціонування, а з іншого – ширшим, тому що має універсальний характер: соціальна мімікрія властива певним

соціальним суб'єктам у будь-якому суспільстві, на будь-яких етапах його розвитку, в усіх сферах життєдіяльності.

У дисертаційному дослідженні А. Лобанової обґрунтовується положення про те, що, сповідуючи мімікрію, людина вдається до "подвійної моралі", яка становить суб'єктивно-оцінний спосіб ставлення окремих осіб до дійсності, коли вони, приховуючи свої справжні наміри й ціннісні орієнтації, навмисне вербалізують у соціальній комунікації і реалізують у соціумі вигадані маскувальні словесні коди та соціальні дії з метою завоювання довіри. Укорінюючись у свідомості та поведінці мімікранта, подвійна мораль призводить до амбівалентності особистості, адже носії мімікрії зазвичай перебувають у стані двоїстості оцінювання навколишньої ситуації: вони начебто сприймають і схвалюють зовнішній ціннісно-нормативний простір (оскільки підкоряють йому свою поведінку), але насправді не можуть його визнати, залишаючись у полоні власного світобачення.

Поведінковий аспект соціальної мімікрії, на переконання А. Лобанової, втілюється шляхом маскуванню та імітації. Під маскуванню розуміється соціальний процес (поведінка або діяльність) "одягання" людиною маски певного соціального персонажа чи уявного образу, ціннісно-нормативна система та поведінка якого відповідають соціокультурним експектаціям, що дає їй змогу приховувати від оточуючих свою справжню особисто визнану, але суспільно неприйнятну систему цінностей і моделей поведінки [5, с. 5].

До розробки теоретико-методологічних основ формування соціально значущих якостей як регуляторів поведінки і діяльності особистості, стилю її життя звертається Т. Алексєнко [1], визначаючи такі основні положення:

- під соціально значущими якостями особистості розуміються ті якості, які сприяють розв'язанню суспільно значущих завдань, її громадянському становленню;
- соціальні якості особистості відображають її здатність до соціальної діяльності і характеристики її соціальної поведінки, виявляються в діях, вчинках, відносинах між людьми і формуються тільки в умовах активної діяльності, спільної з іншими (групової);
- соціально значущі якості особистості мають інтегративний характер, визначаються способом життя і формуються у конкретній діяльності;
- основною і рушійною силою розвитку соціально значущих якостей особистості є її власна активність. Вона не отожднюється з діяльністю, але тісно з нею взаємопов'язана: активність виявляється у відносинах, які вибудовує і в які включається особистість, виконуючи певну діяльність; діяльність має предметний характер і відбувається завдяки спрямованій активності особистості;
- джерелом соціальної активності особистості виступають соціальні потреби;
- діяльність, на відміну від поведінки, не обмежується пристосуванням до наявних природних чи соціальних умов, а перебудовує і змінює їх, у чому виявляється її творчий характер та ресурс самовдосконалення особистості [1, с. 15].

Отже, особистість не може успішно розвиватися, якщо вона асоціальна. Соціальна стійкість забезпечує саморегуляцію внутрішніх процесів і зовнішніх зв'язків людини, визначає соціальні якості особистості і сукупність її соціальних відносин, скеровує її поведінку у суспільстві.

Соціальна стійкість розглядається ученими як своєрідна рівновага між постійністю і мінливістю особистості. Коли йдеться про постійність, мається на увазі постійність життєвих принципів і цілей, домінуючих мотивів, моделей поведінки, способів реагування в типових ситуаціях. Мінливість набуває прояву в динаміці мотивів, появи нових форм реагування на ситуації. У цьому контексті підґрунтям соціальної стійкості постає гармонійна єдність постійності й динамічності особистості, які доповнюють одна одну. Завдяки постійності вибудовується життєвий шлях особистості, без неї неможливо досягти життєвих цілей, вона підтримує і зміцнює самооцінку індивіда, сприяє прийняттю ним себе як особистості та індивідуальності [7].

Одночасно соціальна нестійкість як прояв відхилень у поведінці індивіда зумовлюється його неспроможністю протистояти негативним впливам навколишнього середовища, що призводить до розвитку в нього надмірної залежності від обставин, ситуацій, впливу інших людей. У цьому разі цілком правомірно вести мову про порушення, які виявляються насамперед у нездатності протистояти тенденціям відчуження, суперництва й ворожнечі, породжують острах перед іншими,

побоювання втратити себе або отримати низьку оцінку в очах оточення, зумовлюють необхідність заново пристосовуватися до іншого, поведінку якого не вдається передбачити. Загалом відчуття власної стійкості та стійкості іншої людини є важливою передумовою внутрішнього благополуччя людини, сприяє встановленню й розвитку її контактів з оточенням, позитивно позначається на її соціальному самовідчутті, соціальній поведінці.

Отже, поведінка особистості відбувається в соціальному контексті, тобто у взаємодії із соціальним середовищем, поділяючись на певні типи, форми, реалізуючись через певні моделі. Відповідно до цього виокремлюють такі типи поведінки індивіда в суспільстві, як рольову, ритуальну, альтруїстичну, маніпулятивну, підпорядковану, девіантну, агресивну тощо. Важливою моделлю реалізації поведінки є стиль життя, який виступає інтегральним показником самобутності особистості й ознакою її індивідуальної цілісності, що забезпечує спроможність людини самостійно приймати рішення, самовизначатися та самореалізовуватися в надзвичайно строкатому, аморфному й нестійкому суспільному середовищі, її здатність до прояву відповідальності, здійснення нестандартних учинків, правомірних форм поведінки. Важливим напрямом подальшого вивчення проблеми стилю життя є предметне дослідження поняття "соціальна стійкість".

Література

1. Алексеєнко Т. Ф. Теоретико-методологічні основи формування соціально-значущих якостей особистості у груповій добродійній діяльності / Т. Ф. Алексеєнко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 16, кн. 1. – С. 9–16.
2. Богач О. В. Психологічний аналіз першого етапу процесу прийняття рішень старшокласниками у ситуаціях морального вибору / О. В. Богач // Наукові записки Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України. – К. : [б. в.], 2005. Т. 1. – Вип. 26. – 2005. – С. 120–124. 43.
3. Капітанська С. А. Правомірна бездіяльність як форма правової поведінки : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Капітанська Сніжана Анатоліївна. – К., 2005. – 220 с. – с. 130.
4. Коваль А. В. Категорія "стиль життя" та її соціокультурна експлікація: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філос. наук: 09.00.03 "Соціальна філософія та філософія історії" / А. В. Коваль. – К., 2002. – 16 с. – 139.
5. Лобанова А. С. Соціальна мімікрія як адаптивний спосіб життєдіяльності: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра соціол. наук : спец. 22.00.04 "Спеціальні та галузеві соціології" / Лобанова А. С. – К., 2007. – 40 с.
6. Лякішева А. В. Соціальна поведінка і групова взаємодія : монографія / А. В. Лякішева. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 368 с.
7. Сироткин Л. Ю. Школьник, его развитие и воспитание / Л. Ю. Сироткин. – Самара, 1992. – 243 с.
8. Шамионов Р. М. Психология социального поведения личности : учеб. пособие / Р. М. Шамионов. – Саратов : Изд. центр "Наука", 2009. – 186 с.